

meis : Surgite, mortui, venite ad iudicium. » Hoc est quod Christus serio praeunuit, *Luc. xxi, 36* : « Vigilate omni tempore orantes, ut digni habeamini fugere ista omnia, quae futura sunt in die iudicii, et stare ante Filium hominis. » Hac de causa indicite fuerunt olim nocturnae vigiliae et preces, quod Christus ad iudicium media nocte venturus crederetur, juxta illud *Matth. xxi, 6* : « Media nocte clamor factus est, ecce sponsus venit, exite obviam ei, » inquit S. Hieronymus et Hilarius ibidem, et Lactantius lib. VII, cap. XIX Vide dicta *Apoc. vi*, in fine. Quocirca S. Bernardus, *epist. ultima*, hanc regulam vite sanctae praefigit : « Talis studeas vivere, qualis affectus in extremo iudicio inveniri. »

32. ET ERIT OMNIS QUI INVOCAVERIT NOMEN DOMINI, SALVUS ERIT, — *q. d.* In die iudicii, ab hoc ejus terrore, et horribili tot reorum et damnatorum sententia, liberabuntur, evadent (hoc enim significat Hebraicum בָּרַחַי *palati*), et salvabuntur veri Dei cultores, qui scilicet in hac vita Deum puro corde, in vera fide, spe et charitate coluerint, invocaverint, praedicaverint et celebraverint. Haec enim omnia significat vox *vocare*, vel *invocare* apud Hebraeos, nimirum omnem tam internum, quam externum Dei cultum, publicamque veram fidei et religionis professionem in ejus Ecclesia. Ecclesia enim dicta est Hebraice בְּרַחַי *micra*, a בָּרַחַי *carā*, id est *vocavit* : grece *ἐκκλησία*, ab *ἐκκαλέω*, id est a *vocando* et *invocando* quod a Deo vocata sit ad sincerum et publicum ejus cultum et invocationem. Unde de ea subdit : « Quia in monte Sion, » etc. Porro nomen Domini est ipse Dominus, quem per nomen invocamus. Rursum, est ipse Christus, qui est nomen, id est notio et definitio, Patris, ait S. Cyrillus, lib. XI in *Joan-nem*, cap. XX.

Symbolice nomen Dei est ejus virtus, gloria, potentia omnisque perfectio. Hinc *Psalm. viii, 2*, dicitur : « Domine Dominus noster, quam admirabile est nomen tuum, » id est tua sapientia, potentia, clementia, etc., « in universa terra ! » Et B. Virgo canit : « Fecit mihi magna qui potens est, et sanctum nomen ejus ; » in incarnatione enim Verbi omnis Dei sanctitas, virtus et perfectio eluxit.

Moraliter, discere hic quam Deo grata sit sui invocatio, quantumque invocantibus adsit, opem et salutem afferat. Causa est, quod invocans Deum fateatur suam miseriam et impotentiam, Dei vero gloriam et omnipotentiam, utpote a qua auxilium sperat et flagitat. Sibi ergo honori dicit Deus, quod quis ad se in tribulatione confugiat, et sua magis ut velit, quam aliena ope et misericordia, juxta illud *Psalm. xlii, 1* : « Invoca me in die tribulationis : eruam te, et honorificabis me ; » quia qui Deum invocet, fidem et spem in eo collocet, eumque quasi facit Deum suum. Unde Martialis, lib. VIII, *epigr. 24*, docet Deos non tam fieri ab ido-

loplastis, quam a cultoribus eos invocantibus

Qui fingit sacros auro vel marmore valus,
Non facit ille Deos; qui rogat, ille facit.

Hinc passim in Psalmis Psaltes Deum invocet, eumque in afflictione invocari jubet. Nam Deus ipse promittit, *Jerem. xxxiii, 3* : « Clama ad me, et exaudiam te. »

QUIA IN MONTE SION ET IN JERUSALEM ERIT SALVATIO. — Per « Sion » et « Jerusalem » intelligit Ecclesiam, quam Christus primo erexit in Sion et Jerusalem, *q. d.* Qui fidem et pietatem Ecclesiae, quam Christus docuit in Judaea et Jerusalem, secuti fuerint, hi salvabuntur. Ita S. Hieronymus, Theodoretus, Rupertus, Lyranus, Arias et alii. Aludat ad *Isaia iv, 3* : « Et erit : Omnis qui relictus fuerit in Sion, et residuus in Jerusalem, sanctus vocabitur, omnis qui scriptus est in vita in Jerusalem. » Vide ibi dicta. Unde subdit Joel : « Sicut dixit Dominus, » scilicet tunc mihi hic, tum *Isaia cap. iv, et cap. ii, 2*, tum aliis Prophetis.

ET IN ASSIDUIS. — Repete, « erit salvatio » *q. d.* In die iudicii soli salvabuntur qui in Sion, id est in Ecclesia, Deum invocaverint, sancteque coluerint ; item *residui*, id est reliquiae Judaeorum, quae in fine mundi a Deo vocatae et electae, Christo et Ecclesiae aggregabuntur, itaque salvae fient, ut docet Apostolus *Rom. xi, 26. Secundo*, a Castro explicat, *q. d.* Qui superioribus saeculis Deum invocantes in Christi gratia obierint, hi in die iudicii salvabuntur : insuper *residui*, id est, ii qui in persecutione Antichristi, caeteris cadentibus, fortes steterint in fide et professione Christi, itaque superstites remanserint tante fidelium cladis et ruinae.

Nota : Pro *residuis* hebraice est בְּרִידִים *bassiridim*, quod Rabini nonnulli, teste S. Hieronymo, putant esse nomen loci, puta montis vel turris, *q. d.* Cladem istius diei effugant qui profugerunt in Sion, in Jerusalem, aut in Seridim. Septuaginta legunt בְּרִידִים *bassiridim*, id est, *evangelizati*, quos Dominus vocavit, ut legunt codices Romani : licet Theodoretus legat *evangelizantes*, vel *annuntiantes* active, et S. Hieronymus, *evangelizans*, vel *annuntians* in singulari, quod sic explicat : « Hos residuos Dominus vocavit, sive evangelizavit eos quos vocavit : sic enim Septuaginta interpretati sunt. » Omnes enim salvandi vel sunt evangelizantes, vel evangelizati ; nemoque nisi per Evangelium Christi salvatur. Hoc enim « virtus Dei est in salutem omnium credenti, » ut ait Apostolus *Rom. i, 16*.

Simile huic loco est, quod pathetice proclamant *Isaia cap. i, 9* : « Nisi Dominus exercitum reliquisset nobis semen (residuos et reliquias alias, qui prosperarent et propagarent stirpem Israel) quasi Sodoma fuissetis, et quasi Gomorrah similes essemus. » Ita S. Hieronymus.

CAPUT TERTIUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Describit diem iudicii, pœnam reproborum, et gloriam electorum. Primo ergo docet Christum in valle Josaphat iudicaturum Tyrios, Sidonios aliasque gentes, quae Judæos et fideles afflixerunt, impieque vixerunt. Secundo, vers. 15, mittit Christus angelos cum falceibus, qui demant omnes gentes, easque adducunt in vallem concisionis, ubi Christo contra eas irato et rugiente, sol, luna et stellae obscurabuntur, ac caeli et terra movebuntur. Tertio, vers. 17, docet Jerusalem caelestem hunc fore sanctam, felicem et gloriosam in aeternum : Stillabunt, inquit, montes dulcedinem, et colles fluent lacte, etc. Ita passim Interpretes. Quare minus recte Mariana, in fine capituli, suspicatur hoc capite describi aditteran stragem castrorum Sennacherib factam ab angelo, IV Reg. xix, 35 ; hanc enim factam esse proterram Jerusalem in valle Josaphat, ac sub ejus typo depingi cladem impiorum in die iudicii. Ratores tamen ad stragem Sennacherib hinc alludi, eamque allusive perstringi (1).

1. Quia ecce in diebus illis, et in tempore illo, cum convertero captivitatem Juda et Jerusalem : 2. Congregabo omnes gentes, et deducam eas in vallem Josaphat, et discipabo cum eis ibi super populo meo, et haereditate mea Israel, quos disperserunt in nationibus, et terram meam diviserunt. 3. Et super populum meum miserunt sortem : et posuerunt puerum in prostibulo, et puellam vendiderunt pro vino ut biberent. 4. Verum quid mihi et vobis Tyros et Sidon, et omnis terminus Palaestinarum ? numquid ultionem vos reddetis mihi ? et si ulciscimini vos contra me, cito velociter reddam vicissitudinem vobis super caput vestrum. 5. Argentum enim meum et aurum tulistis : et desiderabilia mea et pulcherrima intulistis in delubra vestra. 6. Et filios Juda, et filios Jerusalem vendidistis filiis Graecorum, ut longe faceratis eos de finibus suis. 7. Ecce ego suscitabo eos de loco, in quo vendidistis eos : et convertam retributionem vestram in caput vestrum. 8. Et vendam filios vestros, et filias vestras in manibus filiorum Juda, et venundabunt eos Sabaeis genti longinque, quia Dominus locutus est. 9. Clamate hoc in gentibus, sanctificate bellum, suscite robustos ; accedant, ascendant omnes viri bellatores. 10. Concidite aratra vestra in gladios et ligones vestros in lanceas. Infirmus dicat : Quia fortis ego sum. 11. Erumpite, et venite, omnes gentes de circuitu, et congregamini : ibi occumbere faciet Dominus robustos tuos. 12. Consurgant, et as-

(1) Post synopsis praevidi iudicii, Propheta describit in hunc capite :

Primo, adjuncta iudicii extremi, primo, tempus, post plenam superstitium adhuc Israelitarum conversionem, et sub finem saeculi, 1 ; secundo, locus, valis Josaphat, 2 ; tertio, rei evocandi, cum accusationis capitibus, scilicet, gentes universae, quae opprimerunt Ecclesiam, 2, 3 ; speciatim Tyrii, Sidonii et vicini Palaestina, hoc est haeretici, schismatici, apostatae, 4-6 ; quarto, actores vices illis redditori, fideles suscitandi et ut iudices collocandi, 7, 8 ; quinto, praenotio iudicii, nihil hic vulturam aut multitudinem aut fortitudinem aut armatarum, 9-11.

Secundo, iudicium ipsum, primo, mortuorum suscitatio et evocatio, 12 ; secundo, vivorum ad iudicem transitio, 13 ; tertio, publicanorum multitudo ac divisio, 14 ; quarto, iudicis sententia terribilis impiis, benigna et grata fidelibus, 15, 17.

Tertio, sequelam iudicii, primo, piorum beatorum et abundantem, 18 ; secundo, impiorum desolatam, perditam et vidualicem scelerum, 19 ; tertio, utrorumque aeternam, 20, 21.

Juxta Ackermann, in sensu primo litterali, redit Pro-

pheta in tempora Machabeorum, et grave minatur iudicium gentibus quae Judaeos malis affecerunt (1-17). Tam postquam Deus gentes suis infensus punit, Judaei Deo protegente securi, bellique agent (18, 21). Caeterum, inquit, particula בָּרַחַי *hi, quia*, vers. 1, multos interpretum movit, ut sternerent, caput tertium per errorem librorum locum, quem nunc occupat, obtinuisse, et ad finem libri potius reponendum esse ; atque caput quartum immediate conjungendum esse cum secundo ; sic enim omnia ordine chronologico sese insequerentur : post Siro-Macedonum et aliorum hostium Judaeae gentis cladem, et felicitatem temporis Machabeorum sequeretur suo ordine effusio Spiritus Sancti, et republicae, et ecclesiae Judaicae, sive veteris aetate nulla auctoritate aut codicum, aut antiquarum versionum nitatur, statim alii caput tertium per parenthesis esse insertum. Quae sententia non multum differt a nostra, quam supra statimus, nempe Prophetae in prospectu objecta fuisse, et tempora Machabeorum, et Messiae, eumque ordinem temporum non servasse. Particulam בָּרַחַי *hi* vero quod attinet, commode ad reddendum respici potest. Cf. *Ruth iii, 12* ; *Zachar. iii, 8*.

dire noluerunt. Justam enim est ut ibi Christus sine gloria majestatem ostendat, ubi summam ignominiam sustinuit; utque ibi iudicet, ubi iudicatus est, et vindictam sumat de suis persecutoribus, alisque omnibus qui suo sanguine uti noluerunt. Ita S. Hilarius, Canon. XXV in *Math.*: « Congregantibus, ait, angelis conventum futurum in loco passionis ostendit; et digne illio claritatis adventus expectatur, ubi nobis gloriam aeternitatis passione corporee humilitatis operatus est. » Ita et Remigius, Lyranus, Vatablus, Emmanuel, Mariana hic, D. Thomas et Albertus in cap. XXV et XXV *Math.*, D. Soto, Paludanus, et passim alii Scholastici in IV, disp. XLVII, aut XLVIII, ac nominatim Suarez, III part. Quæst. LVII, art. 6, disp. LIII sect. III.

Porro Christus iudex non descendit in ipsam vallem Josaphat: sic enim a tot hominum millionibus iudicandis videri non posset, sed in aërem hinc valli et monti Oliveti incumbentem et vicinam. Sedit enim in nube lucida et gloriosa. Assidebit et Virgo Mater, quæ in hac valle sepulta est et resurrexit: item Apostoli et viri Apostolici. In valle vero locis et vicinis consistent homines iudicandi, circumstantibus angelis: sed electi et beati sapienter in nubibus obviam Christo in aëre, ut ait Apostolus II *Thessal.* IV, 16.

ET DISCEPTO CUM EIS IBI. — Hebraice: *Et iudicabo, id est iudicio contendam cum eis, ut vertit Syrus; Arabice: Et djudicabo eas ubi pro populo meo.* Alitudo per paronomasiam in voce נִשְׁפָּטִי *nispatti*, id est *iudicabor*, hoc est disceptabo, ad nomen *Josaphat*, quod hebraice significat *Domini iudicium*, q. d. In valle Josaphat, id est iudicii Domini, ego Christus, quasi Deus et iudex, iudicio contendam cum omnibus gentibus, omnesque infideles et impios sceleris convineam et condemnabo, quod sollicit meam redemptionem vel non crediderint, vel neglexerint, et aspernati sint. Atque inter cetera argumenta hoc proferam: Ecce ego reargens a morte ex hoc monte Oliveti, publice coram Apostolis plurimisque discipulis in caelum ascendi, ut ostenderem me e oculis remisse, indeque a Patre aeterno missum, ejus legem et doctrinam celestem vobis tradidisse, ac per vera miracula confirmasse: ideoque eo me, pertracto legationis et redemptionis officio, a Patre revocari et regredi, ac consequenter vitam meam fuisse innocentem et celestem, nec mortem crucis me meis peccatis promeritam, sed pro vestris eandem amplectum sponte subiisse. Cur ergo mihi non credidistis? cur meam redemptionem et salutem non acceptastis? cur meae legi non parvultis? Sane nihil habetis causæ, quod vestrae incredulitati et inobedientiae prætextatis, inexcusabiles estis: convincit vos vestra ipsorum mens et ratio, iudicat et condemnat vos vestrum ipsorum iudicium, vestra ipsorum sententia, vestra conscientia vos reos et ingratos, mortem et gehennam promeritos; me vero æquum, miseri-

cordem et piæ esse proclamat. Christus ergo supra vallem Josaphat in throno iudiciario consistens disceptabit, et indignans rugiensque dicet impiis in valle consistentibus et pavidis: Ecce ego in hoc ipso loco pro vobis laboravi, et atrociter passus sum; ecce hic in Gethsemani pro vobis sudavi aquam et sanguinem, proditus et captus sum, ligatus quasi latro, tractusque per Gethsemani in urbem: ecce juxta hanc vallem in domo Caiphae, ac mox in domo Pilati, pro vobis iudicatus et damnatus ad mortem, flagellatus, spinis coronatus, colaphis cæsus, irrisus et conspuisus sum: ecce hic totam urbem circumductus, crucem bajulans, tandem in Calvarie monte pro vobis crucifixus sum: ecce hic nudus inter caelum et terram suspensus, distensis manibus, pedibus, totoque corpore memetipsum pro vobis in vitam Deo Patri obtuli. Testis es, Pilate, testis Anna, testis Caipha, testis Juda, testes pontifices, testes Judæi, qui hoc ipso loco contra me contentis vocibus clamastis: « Rens est mortis: crucifigatur, crucifigatur. » Meministi, Pilate, quod quasi reus hic steterim coram tuo tribunali, et sententiam mortis a te acceperim; cum tamen tu innocentem me scires, diceresque: « Innocens ego sum a sanguine justis hujus. » Meministi, Caipha; meministi, pontifices, quod in concilio a vobis adjuratus: « Dic nobis si tu es Christus Filius Dei vivi, » responderim: « Tu dixisti: Verumtamen dico vobis: A modo videbitis Filium hominis sedentem a dextris virtutis Dei, et venientem in nubibus caeli. » Mihi tamen non credidistis, imo subsannastis, et quasi blasphemam condemnastis et crucifixistis. Ecce nunc dies illa quam vobis prædixi et intentavi: ecce nunc sors mea cum vestra commutata: iudices sedistis, steli ego reus: nunc rei vos, iudex ego. Nunc videtis me eum esse quem dixi, Messiam Filium Dei, orbis dominum et iudicem: quomodo vos in me sceleratas manus immittere, quomodo sacrilege Filium Dei blasphemare et occidere ausi fuistis? Cernite manus quas fodistis, pedes quos perforastis: cernite sacra stigmata, quæ corpori meo impressistis. Hæc vos iudicant, hæc contra vos clamant, hæc condemnant, ite ergo, sacrilegi, ite, deicide, cum Lucifero in ignem aeternum. Et vos, o infideles, o Turce, o pravi christiani, hæc sevisistis, vel scire poluistis et debnastis; et tamen neglexistis, sprevisistis meos labores, sudores, dolores: sanguinem testamenti pollutum duxistis: maluistis sequi vestras concupiscentias, quam me, meamque doctrinam et legem: delicias, opes, honores momentaneos aeternæ salutis a me promissæ prætulistis, gehennæ incendia mitantem me contempistis. Ecce nunc videtis quam contempistis: vana cernitis minas meas non fuisse vanas, sed veras; promissa mea non vana, sed certa: nunc cernitis vanas et fallaces vanae amasias, divitias, dignitates: nunc cernitis vos in earum amore fuisse stultos et insensatos: nunc

gemitis et plangitis, nunc pectora tunditis; sed sero et frustra. Itæ ergo, improbi; ite, ingrati: ite, increduli; ite, insensati; ite, maledicti, in ignem aeternum, qui paratus est diabolo et angelis ejus a constitutione mundi.

Vos vero, o Apostoli, qui me hoc in loco damnavi, flagellavi, crucifigi, occidi vidistis, et tamen in me credidistis, me secuti estis usque ad mortem et crucem: vos pariter, o viri Religiosi et Apostolici, qui meam paupertatem, humilitatem, mundi contemptum et crucem amplexi estis; qui que meam fidem, doctrinam et religionem toto orbe propagastis: vos denique, o fideles, qui me redemptorem vestrum credidistis, sperastis, amastis, coluistis; qui per omnia meæ legi parvultis, qui christianam, meque dignam vitam egistis; qui sobrie, pie et juste in hoc seculo vixistis expectantes beatam spem, et hunc meum adventum glorie magni Dei: Venite, o dilecti et electi, venite, o benedicti Patris mei, possidete regnum colorum vobis paratum ante sæcula, ab omni aeternitate. Et ibant illi in ignem aeternum, justi autem in vitam aeternam. Beatus qui hæc jugiter cogitat, prævidet et providet. Similem exprobrationem Christi judæis ad impios habet S. Augustinus, serm. 67 *De Temp.*, qui est *De Die iudicii*.

Hæc cogitabat S. Pelagia penitens, quæ a vanitate mundi conversa per B. Nonnum Episcopum Heliopolis, perpetuæ penitentiae se addixit, ad eamque delegit hunc locum. Nam in monte Oliveti turgurium crevit, ex quo in vallem Josaphat despectus est, ut jugem Christi patientis, æque ac iudicis venturi imaginem sibi ob oculos poneret. Ita habet ejus Vita 8 octobris, et Adrichomius in *Descript. Terræ sanctæ*.

Ad hanc quoque vallem B. Xaverius citavit prefectum Malacæ, qui, cupidine auri victus, iter ejus in Sinas, ac consequenter Sinarum conversionem impediabat: « Ego, inquit, nunquam posthac illum, neque ille me visurus est in hac vita, nisi cum apud summum illum Iudicem in valle Josaphat eum accusaturus sum, quod improbissima turpissimaque cupiditate occæcatus, tantam animarum impedierit messem. Ita Turcellianus in ejus Vita lib. V, cap. VII. Ad eandem nos oraculo Joëlis citat hic Deus, reipsa citatur per Archangelum, cum ille tubali voce omnes e monumentis evocabit ad tribunal Christi.

Patheice S. Cyrillus, orat. *De Anima excessu*, quam fusa recitat noster Raderus in *Vividario Sanctorum*, pag. 186: « Metuo, inquit, mortem, quoniam acerba mihi est. Metuo gehennam, quoniam aeterna est. Metuo tartarum (ita vocat gehennam frigoris et glaciæ, quæ æque ac igne torqueri damnatos in inferno nulli censent, moti illo *Jobi*, cap. XXV, vers. 49: « Ad nimium calorem transeat ab aquis nivium. » Ita ibidem Philippus presbyter, S. Thomas, Titelmannus, Stunica et alii), quoniam nihil habet caloris. Metuo verum veneniferum, quoniam aeternum est. Metuo

angelos iudicio præficiendos, quoniam immisericordes sunt. Metuo, cum cogito illius diei terribile, et numeribus inextinguibile concilium, tribunal horribile, iudicium incorruptum. Metuo flumen ignis ante tribunal illud fluens, vehementissimaque flamma torrens, et acutus enses. Metuo severissimas penas. Metuo supplicium finem non habens. Metuo tetram illam caliginem. Metuo profundas tenebras. Metuo infracta vincula, stridorem dentium, fletum inconsolabilem. Metuo inevitabiles probationes. Nihil enim accusationibus eget iudex ille, neque testibus, neque demonstrationibus, neque probationibus, sed quæcumque fecimus, diximus, decrevimus, ea in medium adfert ob oculos nocentium. Tum nullus est qui adsit et penis eripiat, non pater, non mater, non filius, non filia, non amicus, non defensor, non pecuniarum largitio, non divitiarum abundantia, non potentie fastus: quin hæc omnia cineris ritu in pulverem abeunt, solusque reus ex suis factis absolutem aut condemnantem sustinet sententiam. » Et inferius: « Tunc ubi hujus mundi jactantia? ubi inanis gloria? ubi apparatus? ubi reges, ubi ornatus? ubi pecunie? ubi nobilitas, ubi delectatio? ubi corporis virilitas? ubi falsa illa et inutilis mulierum pulchritudo? ubi tunc vestimentorum comptus? ubi qui cum tympanis et cithara vinum potant? ubi theatra? ubi venationes? » Et post nonnulla: « Acerbum est in igne esse, et clamare, neque subveniri. Insuperabiles fauces, immensus gurgis, ubi inclusus quis et detentus evadere aut aufugere nequeat: insuperabilis custodia murus, immites custodes, fenebricosus carcer, tetri Æthiopes, infracta vincula, inconvulse catenæ, diri ferique flammæ illius ministri, graves ille quæ ad supplicium adhibentur scitice, firmi ungues et infracti, duri nervi, turbida pix atque torrens, fetens sulphur, ignea illa cubiçula: inextincta pyra, putidus virosusque vermis: inexorabile concilium, invictus gratia iudex, inexcusabilis defensio: notis compuncti magnatum vultus, exoleti optimates, mendicæ reges, imperiti sapientes, fatui oratores, dementes divites: non audite falsa scribentium assentationes; manifeste malitiosorum versutie, perspicue fraudatorum calliditates: vae improbi! profani, scelerati et impuri sunt in conspectu Dei! vae contumacibus, contentiosis et turbulentis! vae perjuris! vae helluonibus, quorum Deus venter est! »

SUPER POPOLO MEO ET HEREDITATE MEAE ISRAEL. — *Populum suum, sive Israel, vocat suos fideles et sanctos. Horum enim typus erat populus Israel, olim a Deo electus, fidelis et sanctus: illicque in ejus a Deo et Christo apostatantis populo subrogati et adoptati sunt, ut docet Apostolus Rom. IX, 8; nam ut idem ait Galat. VI, 16: « Quicumque hanc regulam (Christi, et Evangelii quod ego prædico) secuti fuerint, iux super illos, et misericordia, et super Israel Dei. » Vox et*

significat id est, q. d. « Pax » sit « super illos, » id est super Israelitas : quia illi sunt veri Israelite, non carne, sed fide et spiritu : sequuntur enim fidem et virtutem Israelis, Isaac et Abraham. Horum ergo dispersionem, id est persecutiones et exilia se vindicantur hic dicit Deus. Sensus ergo est, q. d. In valle Josaphat disceptabo cum infidelibus et impiis, qui populum meum Israel, id est fideles meos, et pios verosque Dei cultores alliciti sunt, eosque condemnabo et puniam æterna morte.

ET TERRAM MEAM (populi mei, ideoque meam, illo ejecto, inter se) DIVISERUNT. — Persistit in typo et allegoria vastationis et excidii Judææ per Chaldaeos, sed per hoc intelligit expulsiões et injurias fidelibus irrogatas. Sic enim Turcæ Christianorum prædia et provincias invaserunt, occuparunt, diviserunt : sic Angli etiamnum orthodoxorum bona confiscant, et per multas exhauriunt, ut olim fecerunt Nero, Decius, Diocletianus, etc., quibus recte competit id quod sequitur :

3. ET SUPER POPULUM MEUM MISERUNT SORTEM, — sortito inter se disperientes tam ipsum quam ipsius bona, ut milites Christi crucifixi vestimenta, eo inspectante, sortito inter se diviserunt : que ingens fuit contumelia et afflictio. Alludit ad sortem quam jecit Aman super Judeos de die et mense, quo eos trucidare destinabat, *Esther* 11. 7. Arguit gentium turbam « super tribus, ait Hugo Victorinus, de avaritia, de luxuria, de gula. De avaritia, quia super populum Domini sortem misit. De luxuria, quia puerum prostituit. De gula, quia pro vino puellam vendidit. »

Tropologie : « Demones terram Domini, id est fidelem animam, vitis dividunt ; superque populum virtutum, peccatorum sortem mittunt. Tunc puerum, id est puritatem mentis, prostituunt illicitis desideriis. Tunc puellam, id est cordis innocentiam, vendunt pro vino, id est liciti temporali et terreno delectamento. » *Huc* — que Hugo.

ET POSUERUNT PUERUM IN PROSTITULO, — q. d. Pueros populi mei posuerunt in lupanari, ut scilicet ex eorum corpore exposito pæderastis ad immaturationem et execrandam libidinem, lucrum et questum facerent ; sic et puellas vendiderunt partim ad libidinem, partim ad servitium, ut ex earum pretio vinum emerent, eoque gulam suam explerent. Unde Hebræa ad verbum habet : *Dederunt puerum in meretricem*, vel pro meretrice, quam S. Hieronymus vertere et vocare solet *prostitulum*. Unde in *Comment.* hic ait : « Posuerunt puerum in prostitulum, » hoc est, prostituerunt puerum lenonibus quasi sortium masculum, « ut eum virilem cogent mulare naturam, » ut fecit *Machab.* 11. 9. Sic et Theodoretus, *Reliquias*, Rupertus, Hugo et Valabius. Quocirca Arabibus utraq; vertit : *Committaverunt pueros in mercedem meretricum*, scilicet meretricibus substituendo pueros meritorios, ex quibus captarent turpem mercedem, qualis solet dari meretricibus.

Syrus vero vertit : *Dederunt pueros in mercedem adulterarum*, ut eis servirent quasi famuli. Noster recte vertit, « in prostitulum, » *i prostitulum* enim latine non tantum lupanar, sed et meretricem significat. Audi Plautum in *Aulul.* : « Bellum et pudicum vero prostitulum populi. » Eadem dicebatur prostitula femine. Audi Festum : « Alicarie meretrices appellabantur, in campis solita ante pistrina alicariorum versari quæstus gratia ; sicut hæc quæ ante stabula sedebant, dicebantur prostitula. »

Secundo, Septuaginta vertunt : *Puerum dederunt meretricibus*, scilicet pro pretio corporis earum sibi prostituli, q. d. Tam vili æstimarunt pueros Judæorum, ut eos loco pretii darent meretricibus pro usu corporis earum, sive pro mercede meretricandi. Ita Chaldeus, Lyranus, Pagninus, Clarius, Arias et a Castro. Huic sensui favet Hebræum *בזונה* *bazona*, id est pro meretrice, sicut mox de puellis ait, eas venditas *בנות בעתא*, id est pro vino ; utrobique enim est *beth* pretii.

Tertio, Hieronymus Prado in *Ezech.* xvi, 15 : « Posuerunt puerum in prostitulo, » hoc est, inquit, ad edulia in cauponâ prostituta, ut vendantur hospitibus, emenda et comparanda, q. d. dederunt in pretium esculentorum puerum Judæum captivum, æque ac pro vino dederunt in pretium puellam Judæam. Hebræum enim *בנות* *zonas*, id est prostitulum, significat proprie cauponam, quæ prostituit edulia, vel merces, vel operas suas, vel etiam corpus, et tum vocatur *meretricia*. Verum latinum *prostitulum* nunquam cauponam, nec esculenta venum prostituta significat. *Primus* ergo sensus est genuinus, eumque exigit nostra Versio latina ; deinde *secundus*, qui valde congruit textui Hebræo. Pauca hic, sed enormia in innocentes pueros et puellas scelera, in die iudicii iudicanda et punienda recenset Propheta, atque per synecdochen sub his quævis alia subintelligit. Ita Lyranus.

4. VERUM QUID MIHI ET VOBIS TYRUS ET SIDON, ET OMNIS TERMINUS PALESTINORUM? — Phrasis illa : « Quid mihi et vobis est? » aversantis, indignantis, abjicientis, reprobaantis et condemnantis est, quod adversus ipsum Deum bella movere, odiaque et simulatas exercere præsumperint, cum populum Dei persequebantur. Nam, ut ait S. Hieronymus : « Qui populum Dei persequitur, ipsum Deum persequitur, cujus est populus. » Unde Christus Saul ait : « Quid me persequeris? Ego sum Jesus, quem tu persequeris, » *Actor.* ix, 4. Jam Raymo, Rupertus, Arias, Valabius et Ribera censent Tyrum, Sidonem et Palestinos hic ad litteram capi metaphorice, pro quibusvis impiis : ac, vice versa, per Judæos significari omnes pios et sanctos. Tyrus enim hebræice idem est quod coarctatio, et Tyrii idem quod coarctantes, angustiantes, affligentes ; Sidonii, idem quod venantes, scilicet ad mortem : Philistini, idem quod conspergentes cinere, id est luctum afferentes, ut

notat S. Hieronymus. Alii, et melius, hæc proprie accipiunt ; sicut enim Joel ex multis sceleribus in die iudicii iudicandis, pauca tantum per modum exempli paulo ante recensuit, ex his cætera omnia synecdochice subintelligens ; ita et hic ex omnibus gentibus tum iudicandis per modum exempli producit pauca et fama, et vicinia, et scelere apud Judæos insigniores, atque ex his cæteras omnes partim per synecdochen, partim per metaphoram intelligendas relinquit. Tyrii enim, Sidonii et Philistini fuere acres, et pene perpetui, populi Dei, puta Judæorum, hostes, in eosque sepe crudeliter deservierunt spoliando, occidendo et vendendo eos Græcis, id est gentibus Asiaticis. Unde contra eos tonant Prophete uno ore, et excidium per Chaldaeos eis intentant, ut *Isaias* cap. xv, 29, et toto cap. xxvii, *Jeremias* toto cap. xlviii, *Ezechiel* toto cap. xxvii et xxviii. Eadem de causa Joel hic eisdem idem per Chaldaeos temporale excidium (sed obiter perstringendo id tantum), ac multo magis æternum in die iudicii, puta condemnationem et gehennam, intentat. Ita S. Hieronymus, Theodoretus, Remigius, Lyranus, Ribera et alii. Miscet ergo Joel litteram allegorie : quia mixtum loquitur de hostibus Judæorum sui temporis, et de hostibus fidelium et sanctorum quovis ævo. Sic *Isaias*, cap. xiv, miscet casum *Balsaris* cum casu *Luciferi* ; et *Ezechiel*, cap. xxviii, miscet casum regis Tyri cum casu *Cherubini*. Vide *Can.* IV et III in *Prophetas Majores*.

Quare minus recte aliqui hæc referunt ad Tyrios, Sidonios et Palestinos, qui tempore Titi et Romanorum Judæos afflixerunt ; alii ad eos qui Christianos et nascentem Ecclesiam Christi in Judæa persecuti sunt : præsertim cum non legamus Tyrios, sed Judæos ipsos persecutos fuisse Christianos et Christianos. Sensus ergo est ad litteram, q. d. Quid mihi vobiscum est, o Tyrii, Sidonii et Palestini, qui acerbi et continui fuistis hostes populi mei (Judæorum), ac consequenter mei ipsius, qui populi hujus mei tutor sum et Deus? Num ullionem de me, quod sæpe per Judæos vos ceciderim, sumere vultis hoc ipso, quod cum me non possitis, populum meum opprimitis, ejusque aurum et opes diripitis, templum meum spoliatis, ut delabra Beli et idolorum vestrorum ornatis, ac Judæos quasi mancipia venditis Græcis, id est gentilibus, ut fecit *Nicanor*, II *Machab.* viii, 14. Sed agite, ecce ego vicissim ulciscar me, et hæcè populi mei injurias, ac talionem vobis rependam : suscitabo enim et liberabo populum meum de manu vestra, faciameque ut ille vestri dominetur, et vicissim filios vestros vendat Sabæis, qui sunt prædones notissimi, ut patet *Job* 1, 15 : licet enim hoc reipsa factum alibi non narret Scriptura, hic tamen futurum prædicit, unde factum esse, non dubium ; sic enim multa a Prophetis prædicta, facta non legimus, et tamen facta non dubitamus. Credimus enim oracula eorum fuisse vera, ac proinde reipsa impleta. Vide *Can.* xli in *Prophetas*

Majores. Ita Theodoretus, Remigius, Lyranus &c. Hic est sensus primus et quasi fundamentalis, sed sub hoc alium magis præcipuum intendit Propheta : nimirum per hæc Tyrium, Sidoniorum et Palestinarum scelera, et eorumdem punitionem, significat similia crimina tum Turcarum et Saracenorum in Christianos, tum quorundam impiorum qui pios persequantur, quos Deus in die iudicii, cum suos fideles et pios a morte suscitabit ad vitam, et in libertatem gloriæ filiorum Dei asseret, puniet et vendet Sabæis, id est tradet cruciandos demonibus. Hæc enim Sabæi moribus et nomine erant similes. Sabæi enim per *sein* significat hebraice captivitatem, uti vertunt hic Septuaginta, et captivantes, quales sunt demones. Unde et Arabicus Alexandrinus vertit : *Vendebant eos in captivitate, captivitatem* (captivos abducentes) *ad gentem remotam*. Ita Rupertus, Clarius, Arias, Valabius, Ribera et a Castro. Rursum Sabæi per *sin* hebraice significat epulantes, saturatos a radice *סבא* *saba*, id est saturatus est ; vel potantes et ebrios, a radice *סבא* *saba*, id est potavit, ut sit metathesis. Demones enim laniabant impios in gehennam, eorumque carnis, sanguine et penis se pascent, et quasi inebriant. De iudicio enim extremo agit Propheta in præcedentibus, æque ac in sequentibus : unde symbolice per Tyrios, Sidonios et Palestinos notantur hic tres, id est omnes classes impiorum. Tyrus enim superbia, et instar arcis in mari eminentis, notat superbos ; in *Sidon* mercature delicta, venansque opes, notat avaros ; Palestini, id est cadentes, notant carnales, qui quasi porci corrumpunt in ventrem et venerem, ac voluntur in congo gule et libidinis. Nam, ut ait S. Joannes *epist.* I, cap. II, 16 : « Omne quod est in mundo, concupiscentia carnis est, et concupiscentia oculorum (avaritia, sive cupiditas auri et argenti), et superbia vite. » Hos Deus ejusque Sancti iudicabit et damnabit in die iudicii, juxta illud *Psal.* cxxix : « Exsultabunt Sancti in gloria, etc. ; gladii ancipites in manibus eorum ad faciendam vindictam in nationibus, increpationes in populis : ad alligandos reges eorum in compediis, et nobiles eorum in manibus ferreis. Ut faciant in eis iudicium conscriptum : gloria hæc est omnibus Sanctis ejus. »

ET OMNIS TERMINUS PALESTINORUM. — Ita et Tigrina et alii passim, q. d. Et omnes fines omnesque regiones Palestinorum. Verum Septuaginta

(1) Sic vertit Maurer : *Et vos quid mihi tandem vultis facere, cogitatis inferre mali, Tyre et Sidon, et omnes regiones Philistææ? Num opus rependero vultis mihi, nunc cogitatis referre malum mihi, pro eo quod hæc vobis penam annuntiavi, 1-3? Si retribuistis mihi, malum mihi referitis, cito, celeriter, referam opus vestrum in caput vestrum, referam vobis quod mihi intuleritis malum. Hæc sola difficilioris loci interpretatio, inquit Maurer, sententiam ad nexum aptam ita præbet, ut non vim inferat verbis.*

hebraeum גלילות *gelilot* retinuerunt quasi nomen proprium, vertuntque: *Et omnis Galilæa alienigenarum*, id est Philistinorum. Mirum hoc: nam nulla Galilæa fuit in Philistæa; unde in Hebræo non est alienigenarum, sed Palestinorum. Audi S. Hieronymum: « Pro Galilæa, in Hebræo scriptum est *gelilot*, quod Aquila, *hebræi*; Symmachus, terminos *trastulit*: *hebræi* autem id est tumulum arenarum, referamus ad littora Palestinæ, non ad Galilæam Philistinam, quæ omnino nulla est. » Quare credo Septuaginta, qui id sciebant, voluisse retinere hebræum nomen *gelilot*, ut Galilæa sit nomen appellativum, non proprium, significans fines, terminos: hi enim hebræice vocantur *gelilot*, indeque regio Galilæa nomen accepit, puta a revolutionibus et mollibus arenarum, quibus determinatur; quia enim mari adiacet, hinc ab eo se dividit, et tutatur in littore congestis arenarum tumulis: radix enim גל *galal* significat *volvère, convolvere*. Ita Andreas Masius in *Josue* xiii, 2. Ubi pariter Noster vertit: *Omnes Galilæa Philistinum et Gessuri*; Septuaginta vero, Chaldeus et Rabini vertunt: *Omnes limites vel littora Philistinorum et Gessuri*.

8. SABÆI. — Sic et Aquila et Symmachus, licet Septuaginta vertant, in *captivitatē*, שבי *sebi* enim hebræice est *captivitas*. Sabæi autem sunt vel Æthiopes, vel Arabes Arabie Felicis, de quibus Poeta: « Centumque Sabæo thure calent aræ. » Duplex enim est Saba, una in Æthiopia, altera in Arabia: utraque longinqua longæque distans a Judæa, uti docte docet P. Pineda, lib. V *De Rebus Sælem*, cap. vi, num. 3 et 4; unde Præto Joannes Imperator Abyssinorum hoc titulo gloriatur: « Dominus Sabaim (id est utriusque Sabæe, et utrorumque Sabæorum) et successor reginæ Saba, » quæ cum muneribus venit ad Salomonem, III, *Reg. x*. Porro « Judæi, inquit S. Hieronymus, promittunt sibi, imo somniant, quod in ultimo tempore congregentur a Domino, et reducantur in Jerusalem. Nec hæc felicitate contenti, ipsum Deum suis manibus Romanorum filios et filias asserunt tradituros, ut vendant eos Judæi non Persis, et Æthiopiis, et cæteris nationibus, quæ vicinæ sunt; sed Sabæis, genti longissimæ: quia Dominus locutus sit, et populi sui ulciscatur injuriam. Hæc illi, et nostri judaizantes (Chilastæ) qui mille annorum regnum in Judæa sibi finibus pollicentur, et auream Jerusalem et victimarum sanguinem, et filios ac nepotes et delicias incredibiles, et portas gemmarum varietate distinctas (de quibus Apoc. cap. xxi): « Nos autem dicamus quod et suscitavit Dominus post adventum suum et quotidie suscitatur, et suscitatur est eos quos varius error eduxerat de finibus suis; pulchreque Suscitabo, ait, quasi jacentes et corruentes, ut qui jacebant in hæresi, stent in Ecclesia, reddens hæreticis quod fecerant, ut filios eorum et filias, quos in mysticis et carnalibus erudierant, tradat in manus filiorum Juda, id est in maribus eorum qui Ecclesiarum principes exstiterunt, ut ad me-

lora conversi, ecclesiasticis dogmatibus incipiunt esse subjecti. » Hoc tropologicum est: nam ad litteram agit Joel de impiis, quos in die judicii eterna servituti et carceri Deus mancipabit.

9. CLAMATE HOC IN GENTES (proclamato hæc voce præconis apud gentes): SANCTIFICATE (Figurina, indicite; Chaldeus, *preparate*) BELLUM. — Est catachresis: quia enim festa futura solebant apud Judæos sanctificari, id est indici et præconis voce publicari, ut ad ea quasi sancta populus se sancte compararet; hinc sanctificare idem est quod indicare et proclamare. Vide dicta *Jeremie* vi, 4; unde Theodoretus: « Sanctificate bellum, » hoc est, inquit, « excitato pugnatore et segregate ad bellum: quoniam enim sanctus seipsum a sceleribus segregat, hinc omne quod segregatur ad aliquid, vocat sanctificare. »

Tropologie Hugo Victorinus: « Sanctificare bellum, est bellum sanctitate donare: nonne bellum sanctificatur, ubi virtus triumphat, et vitium necatur? »

Nota hæc per ironiam dici, *q. d.* Defendite vos, o Tyrii, aliaque quælibet gentes, quantum potestis; et non evaditis judicium meum, manum meam, vindictam meam, quam exerebo in vos tum per Chaldeos, tum potius per Christum et angelos in die judicii. Ita S. Hieronymus, Lyranus, Clarius et Vatablus, Addit Arias omnes impios, quasi classico evocatos, ruituros in bellum contra Christum et Sanctos, ac propeperatos in vallem Josaphat, itaque instar furentium ruituros in suum exitium, quod ibidem eis inferet Christus. Verum hoc parum est verisimile: nam morientur omnes ante judicium, ac classicum Archangelus audient: « Surgite, mortui, venite ad judicium; » scient ergo se evocari ad judicium, non ad bellum. Minus etiam verisimile est quod censent Rupertus et Hugo, hæc dici concionatoribus, t. bellum indicant peccatis et peccatoribus; aut viris sanctis, ut contra impios parent arma, de iisque se ulciscantur. Patet enim ex seq. hæc ad impios in fine mundi ironice dici. Unde sequitur:

ASCENDANT, — prodeant in prælium, acies suas explicent, arma viresque suas ostendant.

10. CONCIBITE ARATRA VESTRA IN GLADIOS (Hæc phrasia significat bellandi cupidinem, æque ac necessitatem extremam, tantam scilicet, ut opus sit ex aratris fabricare gladios, quibus pro vita pugnetur, etiam a languidis et infirmis. Hoc est enim quod subdit): INFIRMUS DICAT: QUIA FORTE ERGO SUM, — *q. d.* Infirmus in tanta necessitate infirmitatem exortat, vires et arma suscitet: agit enim de ejus et omnium aliorum capite et salute. Ex adverso *Isaia*, cap. ii, 4, significans pacem summam a Christo nascente orbi afferendam, ait: « Conflabunt gladios suos in vomeres, et lanceas suas in falces. » Simili phrasi tempus belli exprimit *Virgilius*, I *Georg.*:

Et curvæ rigidum falces curvantur in enses.

Et Ovidius, lib. I *Fastor.*:

Sævula cessantibus, versique in pila ligones:
Factaque de rastro pondere cassis erat.

Et Martialis, lib. XIV, *epigr.* 34, ejus titulus: *Falx ex ense*:

Fax me certâ ducis placidos convolvit in enses.
Agricolæ nunc sum, militis ante fui.

Sic S. Paulum gladium persecutionis vertisse in vomerem Evangelii, cum ex lupulo factus est agnus, docet *Tertullianus Contra Gnosticos*, cap. xiii: « Paulus Apostolus, inquit, de persecutore, qui prius Ecclesie sanguinem fudit, postea gladium stylo mutans, et convertens macheram in aratrum: lupus rapax Benjamin, deinde afferens etiam ipse escam. »

Tropologie Hugo Victorinus: « Quid, ait, sunt aratra, nisi membra mortificata? Quid est aratra in gladios concidere, nisi membra mortificata pro cura fidei, pro virtute verbi neci frequenter opponere? Ligones sunt variae mentis compunctiones: lancea sunt severe comminationes. Quid est autem ligones in lanceas concidere, nisi e varia mentis compunctione ardorem fidei, virtutem verbi, vim sententiarum concipere? Gladius est, de presenti virilis conceptio: lancea, de futuris salubris comminatio. » Unde sequitur:

11. ISI OCCUMBERE FACIET DOMINUS ROBUSTOS VOS (I), — *q. d.* Quantumcumque, o gentes, sitis armata, quantumlibet fortes et pugnaces, tamen in valle Josaphat cedemini a Domino, oecumbetis, et in tartara detrudemini. Dicit robustos tuos, non vestros, quia loquitur collective toti gentium populo, tanquam uni. Omnes enim hi Dei hostes, et impii unus censentur reproborum coetus, unus damnatorum populus. Sic sæpe alibi Scriptura de israelem loquitur nunc in plurali, respiciens singulos, qui sunt plures; nunc in singulari, respiciens populum, qui est unus.

Pro occumbere faciet hebraice est הנהח *hanchat*, id est descendere facit, hoc est faciet: propheticæ enim præteritum capitur pro futuro. Unde *Tigurina* versio habet: *Ibi sternet Dominus hercos tuos*. Sic et *Chaldeus* et *Pagninus*. Rursus *hanchat* potest accipi ut imperativus. Unde *Vatablus* verit et explicat: *Descendere fac, o Domine, fortes tuos, ut scilicet contra gentes pro Ecclesia tua dimicent; vel descendere facies et cæcis angelos tuos fortes*, juxta illud *Judic.* cap. v, 20: « De cælis dimicatum est contra eos. »

Septuaginta aliter hæc accipiunt; vertunt enim: *Mansuetus sit puginator, q. d.* Pac, o Domine, ut tui bellatores descendant de sua ferocia, ponant animos et iras, sintque mansueti, ut vindictam clementia temperent: forte etiam pro

(1) Quod secunda persona subito transit in tertiam, nihil potest habere difficultatis in loco, in quo iterum iterumque mutatur persona.

hanchat legerunt הנהח *haane*, id est humilia, humiles fac et mitis.

Nota: Loquuntur Joel et Propheta de die judicii quasi de die prælii, quo Christus configit et proteret reprobos, utpote hostes suos, calcans eos quasi in torculari, et concidens eos in valle concisionis. Idem Christi prælium describitur *Apoc.* cap. xix, 41; *Sapient.* cap. v, 18; *Isaia* cap. lxxvi, 15 et 24.

12. CONSERGAT ET ASCENDANT GENTES IN VALLEM JOSAPHAT. — Sunt verba Christi omnes gentes evocantis et citantis ad suum tribunal, *q. d.* Gentes, ubilibet mortuus et sepultus, a morte et sepulcro resurgant, pergantque in vallem Josaphat: « Quia ibi sedeo ut judicem omnes gentes. » Ita S. Hieronymus, Rupertus, Remigius, Lyranus, Hugo, Vatablus et alii. Dicit, « ascendant: » primo, quia ascendere Hebræis idem est quod ire, pergere; secundo, quia Jerusalem sita est loco alto, ut alunde venientes eo scandere oportet: alioqui ex ipsa Jerusalem in vallem Josaphat descenditur, non ascenditur; tertio, quia tribunalia judicium solent esse loco sublimi et conspicuo, ut eo euntibus recta ascendere dicantur; quarto, ascendere Hebræis est verbum militare et forense. Milites enim dicuntur ascendere in prælium, cum pergunt contra hostem, cum eoque confligunt; ascendere enim significat aggredi rem arduam, ad quam animos erigere, viresque excitare et acere opus: tale autem est prælium, vel militare, vel judiciale, puta quo reus cum testibus et iudice disceptat, et quasi confligit pro se suoque capite.

13. MITTITE FALCES. — Loquitur hic Christus ad Apostolos aliosque qui secum sessuri sunt iudices in die judicii, ut impios condemnent. Ita S. Hieronymus et Remigius; vel potius ad angelos, qui demetent homines in fine mundi, ac mox eosdem resuscitabunt, et ducunt ad tribunal Christi, ab eoque damnatos detrudunt in tartara, *q. d.* Vos, o angeli, demetite omnes homines viuentes, ut moriantur: « quoniam maturavit, » id est matura est, « messis, » id est quia completus est electorum omniumque hominum numerus, ac mundi sæcula a Deo præstituta jam evoluta sunt; ac proinde Deus illis finem imponere decrevit. Ipse autem impiorum maturitas significat tempus eorum post felicem vitam deorsum, cum nimirum illa in omni voluptate et turpitudine usque ad maturam ætatem est transacta: tunc enim maturitas est tam ætatis quam iniquitatis, quasi segelis quæ poscit manum et falcem messoris, ut in tartaro, velut horreo condantur. Huc allusit Christus, *Matth.* cap. xiii, 39: « Messis, ait, consummatio sæculi est; messoris autem angeli sunt. » Et mox vers. 41: « Mittet filius hominis angelos suos, et colligent de regno ejus omnia

scandala, et eos qui faciunt iniquitatem: et mittent eos in caminum ignis. » Huc quoque alludit S. Joannes, Apoc. cap. xiv, 13, ubi vidit tres angelos cum falcibus demetentes messem, et vindemiantes botros terræ. Ibidem P. Alcazar censet primum angelum, qui vers. 15 dicit: « Mitte falcem tuam et mete, quia venit hora ut metatur, quoniam aruit messis terræ, » ad litteram esse Joelem, qui hic idem dicit quod angelus ille Joannis: secundum, qui vers. 17, vindemiat botros terræ, esse Moysen qui est typus sapientiæ: tertium vers. 18, qui secundum admonet ut botros vindemiet, esse Eliam, qui est typus zeli: hæc enim demessio et vindemia terræ erit opus summæ Dei sapientiæ æque ac zeli.

Porro addit Alcazar Joelem, æque ac Joannem, messi jungere vindemiam hoc sensu, q. d. Vos, o messores, id est predicatorum Evangelicis, strenue prædicando insistite messi Dei colligendæ; neque enim vobis laborantibus et sudantibus deest vini copia et affluentia, que vos reficiat et soleat. Nam enim vos totos in messem Domini impenditis, Dominus vicissim vindemiæ curam suscipiet, imo messem vestram illico in vineam maturam convertet, et ex ea exprimet mustum delicatissimum. Nihil enim est quod predicatorum ita recreet, nullum vinum sapidius, quam copiosæ seges et fructus prædicationis ipsorum. Dum enim vident tot converti, adeo sanctos evadere, imo martyres fieri, bibunt vinum consolationis suavisimum. Verum hic sensus nec est literalis, ut patet, sed potius literalis, qui est de damnatione reproborum, adversus et oppositus: ac consequenter nec est mysticus. Hic enim fundari debet in literali, eique congrue et ex æquo respondere, ut ei naturaliter insertus, et quasi innatus videatur.

VENTE, ET DESCENDITE, QUIA PLENUM EST TORCULAR — botris et uvis: in illud ergo vos, o angeli, descendite, ut hæc uvæ prematis et calcetis, uti habent Septuaginta. Torcular hoc, sive prælum plenum uvis, id est impiis premendis et conculeandis, cui gehenna, sive infernus. Unde Chaldaeus verit: *Conculeate interfectos*. Nota metaphoram: calcare enim torcular, in Scriptura significat ulciscere, et acres ponas de reo sumere; quia sicut torculari vinum, ita vindicta et supplicio sanguis, anima et vita exprimitur. Sic *Thren.* cap. 1, 15, dicitur: « Torcular calcavit Dominus virgini filie Juda. » Et *Isaia* cap. LXIII, 3: « Torcular calcavi solus, etc. calcavi eos in furore meo, et conculeavi eos in ira mea. » Et *Apoc.* cap. xix, 15: « Ipse (Christus) reget eas (gentes infideles et impias) in virga ferrea: et ipse calcet torcular vini furoris iræ Dei omnipotentis. » Vide ibi dicta.

14. POPULI PERCUTI (hoc est, plurimi populi scilicet erunt) IN VALLIS CONCISIONIS, — id est Josaphat, ubi concidentur, id est perdentur impii, juxta illud *Psalm.* CXVIII: « Dominus justus concidet cervicem peccatorum. » Ita S. Hieronymus, q. d. O

quot populi, quot turbe, o quot gentes concidentur in valle Josaphat! Ita Vatablus. Unde Septuaginta vertunt: *Sonitus auditus sunt in valle judicii*. Hebræum enim *חמורים חמורים* significat tumultus et strepitus turbarum et populi multum. Unde Syrus vertit: *Murmur* (fremulus) *clamoris in profundo castrorum* (in valle congregationis populi); Arabicus: *Hic est tumultus casuum, quorum incursus in valle Josaphat.*

Nota: Hebræum *חרץ* charuts, primo, verti potest concisionis. Ita vertunt Aquila, Symmachus, Quinta editio et Noster.

Secundo, charuts verti potest, *tribulationis, triturationis*, vel tribulæ, sive trahæ ferratæ et dentatæ, instar serræ ad serrandum, qua grana ex aristis quasi serrando excutuntur, tritulantur et a paleis separantur. Unde Tigurina vertit: *Turba, turba concident in valle excisionis*; alii, *in valle scruitionis*; Chaldaeus, *in valle divisionis judicii*; alii, *in valle concisionis*, id est separationis, in qua scilicet boni a malis, triticum a palea, agni ab hædis separantur. Ita Remigius et Lyranus. Ubi nota: Congruè respondet hæc tribula passiva impiorum tribulæ activæ eorumdem, qua ipsi tritulantur: in hæc vita pios et justos, iustum est enim ut tribulationem injustam, quam alii intulerunt, ipsi sentiant et subeant. Rursum, tribula hæc apte respondet torculari, de quo præmissa. Tunc enim excutienda est, æque ac exprimens omnis impiorum felicitas, et humor pristina felicitatis, ait P. Pineda in *Job* cap. xxv, 24.

Tertio, Vatablus: Vallis, ait, dicitur charuts, id est concisionis, vel decisionis, id est *judicii definiti, determinati et concisi*. Unde Septuaginta et Theodotus vertunt, *δίκαις και τῆς εὐπορίας*, id est, *causæ et judicii*. Rursum vallis concisionis, id est decurtationis et abbreviationis, ut vertit Syrus hic et Noster, *Isaia* cap. x, 23, est vallis in qua concisus, curtus, brevis et exiguus conflabitur Beatorum numerus. Ubi nota: Pulchra est antithesis inter gentium omnium immensam multitudinem, et concisionem sive abbreviationem: amputatis enim, resectis et rejectis impiis, quorum infinitus est numerus, colligat Deus brevem quandam justorum et electorum summam et numerum, juxta illud *Isaia* cap. x, 23: « Consummationem et abbreviationem Dominus Deus exercituum faciet in medio nationum: » sicut in tritura, rejectis paleis, pauca restat tritici grana.

Quarto, vallis charuts verti potest *vallis excisionis, consumptionis, excidii*, scilicet impiorum. Quinto, charuts significat aurum concisum, vel confusum, aut potius præcisum, discretum et separatum, id est expurgatissimum, quod obrium vocant. Sicut ergo Roma Vaticanus vocatur Mons aureus, quia in eo crucifixus est S. Petrus Apostolorum princeps: ita vallis Josaphat vocari potest Vallis aurea, tum quia sanctis et electis erit aurea et felicissima, æque ac reprobis ferrea et

infelicissima, tum quia excisus in iudicio sordibus peccatorum, purgatus aurum remanebit, inquit ex Hebræis S. Hieronymus; tum quia in iudicio, Christi justitia, et sanctorum charitas et gloria fulgebunt in aurum.

Secundo, charuts, id est concisus, vel præcisus, vocatur vir acutus, sollicitus, acer et strenuus. Vallis ergo charuts verti potest primo, *vallis acuta* vel aspera, nimirum reprobis, uti apud Lovanium est *Asper collis*, ita dictus ab ascensu arduo olim et prærupto, in quo visitur imago miraculosa à Virginis, que inde Aspericollensis nuncupatur. Secundo: *Vallis sollicitorum et anzororum* ubi scilicet impli dicunt montibus: « Cadite super nos; et solibus: Operite nos. » Tertio, *Vallis acutum, fortium et strenuorum*, ubi scilicet sancti Apostoli, virgines et martyres, qui fortiter usque ad mortem pro virtute laborarunt et certarunt, a Christo iudice coronabuntur. Ita P. Pineda in *Salomon*, prævio lib. IV, cap. xvii. Ubi nota: Hebræi non habent verba composita, sed ea per simplex significant, v. g. *חרץ* charuts significat cadere cum suis compositis, puta concidere, exidere, præcidere, succidere, etc. Hinc tanta ex Hebræo sensuum varietas, et versionum multiplicitas, que præcipuum conceptuum rerumque copiam concitatoribus subministrat, uti patet hic in charuts.

15. SOL ET LUNA OBTENERATI SUNT — in die iudicii tam calamitosa et horribili; non enim agit hic de signis iudicii præviis: de his enim egit cap. ii, 30, sed de ipso iudicio, cum ad illud omnino cogentur in vallem Josaphat. Nota hyperbolicam hypallagem crebram apud Prophetas, qua dicunt solem, lunam et stellas obscurandas esse, cum significare volunt magnitudinem et atrocitatem afflictionis, timoris et horroris, q. d. Dies ille (iudicii) tantæ calamitatis erit, ut hominibus ex illa attonitis et consternatis, ac ad vultum irati iudicis expavescentibus, sol, luna et stelle deficerent et obscurari viderentur. Morbis enim et pavidi omnia videntur tristia, mœsta et atra. Similis phrasia est *Isaia* cap. xiii, 10, *Amos* cap. viii, 9, et alibi. Vide Can. XXXII in *Isaia*. Ita S. Hieronymus, Remigius et Rupertus.

Addunt aliqui revera in die iudicii obscurandum esse solem, lunam et stellas, ut iudicis creatori suo se conforment, ejusque iram et indignationem partim induant, partim excipiant, eo quod impiis in suis sceleribus luxerint et servierint, ideoque verecundentur, et quasi sibi timentes a vultu irati iudicis se abscondant. Ita S. Hieronymus. Aut quia tanta erit claritas Christi aliorumque corporum beatorum, ut suo fulgore offuscant lucem solis et stellarum. Ita Remigius et Lyranus.

Alii apud Origenem, tract. 30 in *Matth.*, censent solem et stellas obscurandas a fumo, qui prodibit ex igne conflagrationis mundi. Alii ex defectu nutrimenti; censent enim, sicut lucerna alijur oleo, sic et solem et stellas vapore, similive re

ali, coque deficiente exstingui; sed hoc refellunt Physici.

Symbolice, Origenes ibidem: « Sicut, inquit, in dispensatione crucis (dum Christus in cruce penderet) sole deficiente, tenebre factæ sunt super universam terram: sic signo (iudicii) filii hominis apparente in celo in die iudicii, deficiet solis lumen, et luna, et stellarum, quasi consumptam a multa virtute signi illius. »

Allegorice Haymo: Sol, ait, est Christus, luna B. Virgo, stellæ Sancti, qui lucem, id est serenitatem et favorem vultus sui, retrahunt a reprobis. Ex adverso Origenes loco citato: Sol, ait, mundi hujus est diabolus, luna est Ecclesia malignantium, stellæ sunt pseudoprophete et hæretici, quasi stellæ cadent de celo, id est, de sua dignitate et gradu exident in die iudicii, quando sententiam damnationis a Christo accipient.

Tropologicè Hugo Victorinus: « Sol, ait, es mundi philosophia: luna secularis potentia; stellæ ceteræ potestates subditæ. Sol ergo et luna in Josaphat, id est in humilitate iudicii obtenebrati sunt: quia ex quo sapientes hujus mundi, potentes hujus sæculi ad fidei claritatem accesserunt, statim sui erroris tenebras agnovērunt. Stella vero retraxerunt splendorem suum: quia dum discipulos Christi in causa fidei contemptum arripere mundi, et abjectionem sui agnoverunt, sicut martyrii; dum eos fulgentis signis, ornatos prodigiis, gloriosos miraculis prospexerunt, mox ab elatione conversi, et a dignitate terrena prostrati, humilitatem Christi sectati, colla fidei subdidērunt. »

16. DOMINUS DE SION REGIET. — Christus iudex impiis terribilis, tanquam leo de tribu Juda, Apoc. cap. v, 5, rugiet de Sion, uti leo rugit, cum e specula speculatur et prospicit hostem, q. d. Christus iudex sedens in aere super vallem Josaphat, ut supra Sion et Jerusalem (hæc enim vicina sunt et contigua), spirans iras et ignes in impios quasi leo, fulmen, id est sententiam æternæ damnationis, horribili voce, et quasi rugitu in eosdem pronuntiabit et intorquebit, adeo ut hæc voce cœli et terra concuti et tremere videantur, sicut ad rugitum leonis tremat tota domus. Est hyperbole. Ita Lyranus.

Myrice Rupertus: De Sion et de Jerusalem, id est, inquit, de medio angelorum et hominum beatorum, quibus in die iudicii cingetur, Christus rugiet in impios. Minus recte Arias vertit: *Pro Sion et pro Jerusalem*, id est pro vindicanda Ecclesia sua suisque electis rugiet Christus contra sceleratos, qui eam affixerunt.

ET MOVEBUNTUR COELI ET TERRA. — Censent aliqui cœlos et terram, totumque orbem quasi conterritum et indignatum ad passionem sui creatoris, in Christi cruce et morto fuisse concussum, et e suo centro convulsam, parique modo conculcandam et convellendam, cum Christus iudex ejus sedebit in valle Josaphat. Pugnavit enim

rum illo orbis terrarum contra insensatos, Sapient. cap. v, 21. Prius probant ex Matth. cap. xxvii, 51, ubi dicitur quod, Christo pendente in cruce, non tantum petra scissae, et monumenta aperta, sed et terra (utique tota, puta globus ipse terra) mota sit. Terra enim suo motu, et quasi sensu significat Christum qui patebatur esse Deum, eumque terram conquassare, terramque ob tantum scelus in Dominum suum admissum hominibus quasi indignari, in eosque vindicem insurgere.

Mystice, significabatur nova terra et novus mundus fidelium, per Christum instituendus. Insuper commovenda fore per hanc Christi necem, terra et saxa hominum corda ad penitentiam. Utrumque probant ex illo Job cap. ix, 6: « Qui commovet terram de loco suo, et columnæ ejus concutiantur. » Ita ceaset Didymus in *Catena Graecorum Job* cap. i, 9, et favet ibidem Philippus presbyter, et Ilugo Victorinus hic, qui ait: « Vox Christi tam excelsa erit atque terribilis, ut cælorum cardines et terrarum fundamenta quantiantur. »

Secundo, movebitur terra, quia dehiscet et absorbebit reprobos, mittetque in tartara; movebitur et cælum, quia sinu suo excipiet Beatos, eisque quasi applaudit. Ita Lyranus.

Tertio, « movebuntur cæli, » id est cælestis, puta Beati, ad exultandum et jubilandum, cum a Christo iudice audient: « Venite, benedicti Patris mei, et terra, » id est reprobi terribentis et terre filii, ad tundendum pectora, vellendum crines, complodendum manus et brachia, cum ab eodem rugiente audient: « Ite, maledicti, in ignem æternum. » Ita Remigius et Haymo.

Et DOMINUS SPES POPULI sui, — *q. d.* In illa die (iudicii) rugiente Christo contremiscent cæli et terra; populus autem ejus, puta vernus Israel, non carnalis, sed spiritualis, hoc est fideles et sancti, securi et confidentes stabunt; nam confident in Deo suo, ab eoque sperabunt salutem, gloriam et regnum æternum; sperabunt, et obtinebunt: Deus enim erit « spes, » id est complementum spei, sive adimplens et complens spem ipsorum. Idem erit eis « fortitudo, » corroborans eorum mentes et corpora, faciensque ea immortalia, æterna et gloriosa. Hoc est quod ait Sapiens, cap. v, 1: « Tunc stabunt justi in magna constantia adversus eos qui se angustiaverunt. »

17. ET SCIETIS QUIA EGO DOMINUS DEUS VESTER, HABITANS IN SION. — Promittit hic Deus Sion et Hierosolymæ ingentia et multiplicia bona, quæ Judæi carnales carnalia expectant in adventu sui Messie. Accedunt judaizantes Chiliaste, qui ex hoc loco et ex Apoc. cap. xx, 4, putarunt post resurrectionem et diem iudicii, sanctos hic in terra, puta in Jerusalem, cum Christo victuros in omnibus carnis deliciis, et in omni felicitate terrena per mille annos, quibus exactis eos rapiemus in cælum ad æternam gloriam, ut dixi Apoc.

cap. xx. Verum hic agi de Sione spiritali, non carnali, id est de Ecclesia et electis Dei, non de Synagoga et Judæis, deque spiritualibus ejus bonis, non carnalibus, patet primo ex eo quod hæc futura sint in fine mundi, cum scilicet Christus in valle Josaphat iudicabit omnes omnium seculorum gentes, uti dixit vers. 1, 2, 12. Unde vers. 13, jubet mitti falces, quibus omnes gentes demetantur. Quocirca, ut ait, sol et luna obtenebrati sunt, et stelle retraxerunt splendorem suum, et movebuntur cæli et terra. Quæ omnia significant hæc futura in fine, commotione et mutatione totius mundi. Frustra ergo Judæi hæc in hoc mundo et in hac vita expectant.

Secundo, quia daniel, cap. ix, 26, prædixit eversionem Hierosolymæ et templi factam a Tito et Romanis fore perpetuam et duraturam usque ad finem mundi; ergo hæc non spectant ad Sionis et Jerusalem terrestris restaurationem.

Tertio, quia certum est multa hic non posse, nisi absurdissime, ad litteram carnaliter, uti sonant, accipi, sed accipienda esse mystice. Talia sunt in versu 18: « Stillabunt montes dulcedinem, et colles fluent lacte, et per omnes rivos Juda ibunt aquæ, et fons de domo Domini egredietur, et irrigabit torrentem spinarum, » etc.

Quarto, quia vers. 20, ait: « Judea in æternum habitabitur, et Jerusalem in generatione et generationem; » ergo agit de Judea et Jerusalem cælesti, non terrestri: illa enim æterna erit, cum hæc sit temporalis.

Secunda sententia est S. Hieronymi, Remigii, Ruperii, Hugonis et Vatabli, qui hæc omnia usque ad finem capitis referunt ad primitivam Ecclesiam, et ad charismata Spiritus Sancti in Pentecoste, de qua dixit cap. ii, 28: « Effundam Spiritum meum super omnem carnem. » « Montes » ergo, inquit Vatablus, « sunt Apostoli eorumque successores; mustum, verbum Dei et doctrina Evangelica: illidem et lac: sed vinum robustius, lac parvulus datur, *q. d.* Apostoli assidue docebant Evangelium. Alvei et rivi sunt Ecclesie partem: aqua viva, verbum Dei; fons aquæ vivæ, copia prædicationis Evangelicæ et inexhausta illa doctrina Evangelii, unde animæ fidelium irrigantur: domus Dei Ecclesia. Egredietur autem opera prædicatorum. Torrens, Ecclesia: scilicet, genus cedri electi, quod ut cedrus necesse corruptionem: illa fideles vivent vita æterna. Ægyptus et Idumæa, omnes nationes que non receperunt Christum, que gratis illis erunt vacuæ: Juda et Jerusalem, Ecclesia militans, in qua fideles sunt viri Judæi vere confitentis Deum, *q. d.* Licet Ecclesia a multis opprimatur, tamen manebit invicta. Et mundabo fonte baptismatis vel sanguine Christi, sanguinem electorum, quem non mandaveram ante passionem Christi. »

Verum etsi hæc inchoate facta sint, et fiant in Ecclesia militante, tamen plene et perfecte fiant in triumphante; de ea enim proprie agit Pro-

pheta. Omnia enim hæc consequenter et connexa erunt cum die iudicii, quod fiet in valle Josaphat, de quo egit toto cap. hucusque. Subjungit ergo congruo ordine iudicio et damnationi impiorum piorum et electorum, quam ipsi a Christo iudice in illa die accipient, ejusque copiam et magnificentiam per varias metaphoras describit. Idem rursus confirmatur ex eo quod S. Joannes alludens, imo citans et interpretans Joëlem, iisdem pene verbis describit cælestem Jerusalem, cap. xxi, uti patet ex parallelis utriusque, quæ mox combinabo. Ita explicant Remigius, Haymo, Rupertus, Hugo, Lyranus, Ribera, a Castro et alii.

De hac ergo cælesti Jerusalem, sive cætu Beatorum triumphante, dicit Joel primo, quod ejus ves, puta Beati, scient, id est sentient, videbunt et gustabunt, quod in ea, et in illis ipsis, habitet Deus per gratiam et gloriam, illisque ibidem suas opes, felicitatem et magnificentiam ostendat et communicet, itaque eos beet, et ineffabili gaudio replet. Hoc est quod hic alludens, totidem, imo pluribus verbis de eadem ait S. Joannes, Apoc. cap. xxi, 3: « Ecce tabernaculum Dei cum hominibus, et habitabit cum eis. Et ipsi populus ejus erunt, et ipse Deus cum eis erit eorum Deus. »

Secundo, quod sit mons sanctus, quia sublimis est ejus felicitas, æque ac sanctitas, quod Joannes, Apoc. cap. xxi, 40, ait: « Et sustulit me in spiritu in montem magnum et altum. »

Tertio, quod sit Jerusalem sancta; quod S. Joannes ibidem ait: « Et ostendit mihi civitatem sanctam, Jerusalem descendentem de cælo a Deo, » dicitur Jerusalem, id est visio pacis; quia in visione Dei Beati fruuntur pace summa, amplissima et æterna, puta honorum omnium affluentia: hanc enim Hebræis significat pax. Dicitur sancta, quia in cælesti Ecclesia non est macula vel ruga, ut ait Apostolus Ephes. cap. v, 27; sed plena puritas, plena integritas, perfecta sanctitas. Unde de ea subdit: « Et alieni non transibunt per eam amplius. » Alia aut ad alienigenas, puta Tyrios, Sidonios, Philistæos, Chaldaeos, Romanos, qui profanaverunt et vastaverunt Jerusalem, *q. d.* Pari modo Ecclesiam militantem polluerunt, vexarunt et afflixerunt pagani, Saraceni, hæretici, impij; sed eam translata in cælum, et triumphantem non pollutent, nec affligent amplius. Huic parallelum est quod S. Joannes, Apoc. cap. xxi, 27: « Non intrabit in eam aliquid coinquinatum, aut abominationem faciens. » Tropologie Hugo Victorinus: « Jerusalem, ait, id est Ecclesia, est sancta in Sacramentis, in præceptis, in iudiciis, in consiliis, in promissis. Sacramenta siquidem ejus sunt sine fæce, præcepta sine mole, iudicia sine lite, consilia sine zelo, promissa sine furo fallacia, sine zelo invidia, sine lite controversie, sine mole angariæ, sine fæce concupiscentiæ. Est ergo sancta, cujus est

contemplativus intellectus, cælestis affectus, spiritualis sensus, angelicus actus. »

Quarto, quod in ea « stillabunt montes dulcedinem, et colles fluent lacte, et per omnes rivos Juda ibunt aquæ, et fons de domo Domini egredietur, et irrigabit torrentem spinarum. » Huic respondet quod ait Joannes Apoc. cap. xvii, 1: « Et ostendit mihi fluvium aquæ vitæ splendidi tanquam crystallum, procedentem de sede Dei et Agni; et ex utraque parte fluminis lignum vitæ afferens fructus duodecim, per menses singulos reddens fructum suum, et folia ligni ad sanitatem gentium. »

Quinto: « Et Judea in æternum habitabitur, et Jerusalem in generatione et generationem. » Huic equipollet id quod ait S. Joannes cap. xxi, 16: « Civitas in quadro posita est; » et vers. 18: « Et erat structura muri ejus ex lapide iaspide; » et cap. xxii, 8: « Nox ultra non erit, etc., quoniam Dominus Deus illuminabit illos, et regnabit in sæcula seculorum. »

18. STILLABUNT MONTES DULCEDINEM, — *q. d.* Tunc in montibus illis cælestibus, puta in Sione cælesti, que sita est et fundata in montibus tum cæli empyrei, tum æternitatis et divinitatis SS. Trinitatis, implebitur illud totius de terra sancta lacte et melle manante promissum, ac decantatum; hoc est, tunc Beatis in cælo vita erit jucundissima, omnibus bonis et deliciis affluens, et omnes « rivi Juda, » id est omnes potentie, omnes vires, omnes sensus, omnia ora, omnes lingue Sanctorum Deo confitentium et laudantium (hos enim Hebræis significat Juda) manabunt, scilicet per omnibus aquis laudis, gratiarum actionis et jubili, æque ac voluptatum et honorum omnium.

Symbolice, a Castro per montes accipit tres personas divinas, quæ creatis omnibus totoque mundo eminent, quasi divini montes. Ex his enim omne genus suavitatis profluit in terram illam viventium, qua inebriantur omnes Beati, et colles beatorum spirituum fluent candidissimum lac cognitionis et puritatis angelicæ, atque per omnes rivos, puta per cæteros beatos homines, fluent aquæ gaudiorum, quia omnes affluent Dei possessione et fruitione. Hoc est quod ait Psaltes, Psalm. xxxv, 9: « Inebriabuntur ab uberitate domus tuæ, et torrente (non seipho, non poculo, sed torrente) voluptatis tuæ potabis eos. » Torrens, ait ibidem S. Augustinus, tum impetum, tum copiam voluptatis significat: « Quoniam apud te est fons vite, et in lumine tuo videbimus lumen. »

Tropologie Hugo Victorinus: « Montes, ait, sunt contemplationum sublimia, colles innocentie opera, rivi penitentiae exercitia: dulcedo est perfecta dilectio, lac est sancta devotio, aqua devota compunctio; in illa ergo die, hoc est, in illa unionis felicitate, sponsa per gaudium contemplationis dulcedinem accipit perfecta dilectionis;

a qua descendens, et ad seipsam rediens affluit laeae devotionis: unde sese prae amore supernorum crucians, immergitur aquis compunctionis, indeque egrediens per penitentiam excreetur asperam. Post haec ad innocentiae trahitur opera, demum ad contemplationis avolat fastigia, dicens: Quid enim mihi est in caelo, et a te quid volui super terram? »

ET FONS DE DOMO DOMINI (De throno Dei) EGREDIETUR. — Fons hic, sive, ut S. Joannes, *Apocal.* xxii, 1, vocat, fluvius procedens de sede Dei et agni, est profuvium bonorum, quod deus emanat et effundit in Beatos per sui visionem beatificam, ut dixi *Apoc.* xxii.

ET IRRIGABIT TORRENTER SPINARUM. — Nota primo: Pro torrentem hebraice est *נחל* *nachal*, quod significat vallem angustam, indeque torrentem qui per eam decurrere solet. Unde *torrens* hic metonymice pro valle tali capitur, et Symmachus verit, *vallem*; sed maluit Interpretes vertere *torrentem quem vallem*, ut persistat in metaphora fontis, et ejus exuberantiam ostendat. Num, ut ait S. Bernardus in *Meditat.* cap. iv, « in torrente illius voluptatis nihil ultra appetet cumulata satietas, tanta erit felicitas. Ibi siquidem erit cumulus felicitatis, supereminens gloria, et superabundans laetitia. »

Secundo, pro spinarum hebraice et chaldaice est *Settim*, illudque quasi nomen proprium in latina versione retinet Lyranus et Vatablus, item Syrus et Arabicus uterque; sed Theodotus, Symmachus et Noster vertunt, *spinarum*; Septuaginta, *funiculorum*; Nazianzenus, orat. 40 in S. *Baptista*, *junonum*. Audi S. Hieronymus: « Septuaginta translulerunt *torrentem funiculorum*, id est, *νεκταριον ενανθον*, quod aut funiculum significat, aut juxta Aegyptios mensuram certi itineris. In Nilo enim solent naves funibus trahere certa habentes spatia, quae appellantur funiculos, ut labori defessorum recentia trahentium colla succedant. » Torrens ergo funiculorum est torrens hereditarius, quem scilicet funiculis dimittuntur, et inter heredes, puta caeli cives, dividunt. Porro *Settim* locus est trans lacum Asphaltitem in Moab, sex miliaribus distans a Liviade urbe, ubi filii Israel fornicati sunt, coleruntque Beelphegor, ideoque a Deo cæsi sunt, *Numer.* xxv, 1. Ibi arbores nascentes a loco dicte sunt *settim*, erantque haec ligna settim impudibilia, et, ut vertunt Septuaginta, *Εξοδ.* xxv, 3, *ζωναρα*. Unde Hebraei censent ea fuisse optimum cedrorum genus. Erant enim levissima, fortissima, solidissima, pulcherrima, et tam graves arbores, ut latissima ex illis tabulata cederent, ait S. Hieronymus. Quocirca ex illis facta erat arca Testamenti, tabernaculum ejusque vasa, ut dixi *Exod.* cap. xxv, 5. Noster hic et *Isaia*, cap. xli, 10, *settim* verit *spinam*, non quod spina sit, sed quod spinæ albæ colore et foliis sit similis. Minus ergo verisimile est quod censet Lyranus, *Settim* esse *Celtim*, id est Græ-

ciam, unde egressus dicitur Alexander Magnus, 1 *Machab.* cap. 1, 4; nam *Settim* per *samech*, *Celtim* per *cap* scribitur, et longissime distat a Jerusalem. Nec placet quod ex R. Saadia scribit Arias, torrentem *Settim* esse torrentem, qui in Jordanem influit juxta urbem *Settim*. Nemo enim chorographorum hujus torrentis vel urbis meminit.

Ex dictis patet hæc omnia non caraliter, ut sonant, sed mystice esse accipienda; nec enim ullus unquam fuit, vel erit fons, qui de Jerusalem egrediatur, et tanto terrarum tractu transmissio effundat se in campestris Moab, ubi est torrens et vallis *Settim*. Vallis ergo *Settim*, æque ac arca et tabernaculum, facta ex lignis *Settim*, significant locum Beatorum in caelo empyreo, quem Deus in sua amenitate, deliciis et pulchritudine in æternum conservabit; quia jugiter velat fons perennis in illum, æque ac incolas ejus, puta in Beatorum animas et corpora indiget perpetuo virorem omnis gratiæ et gloriæ, ut flant *settim*, id est immortalia et impudibilia, ac candidantia ut spine, instar fluvii irrigantis et fecundantis paradisum, qui perennem et virorem et fructus amenissimos afferebat, *Genes.* ii, 6. Ite Rupertus, Lyranus, Ribera, Emmanuel et alii. Vide dicta *Apocal.* xxii, 1 et 2.

Allegorie S. Hieronymus, in *Apolog.* ad *Pammachium*, pro lib. *Adversus Jovin.* in fine: « Christus, inquit, virgo, mater virginis nostri, virgo perpetua, mater et virgo, etc. Hortus conclusus, fons signatus, de quo fonte ille fluvius manat juxta Joel, qui irrigat torrentem vel funium, vel spinarum; funium peccatorum, quibus ante illigabamur: spinarum, que suffocant semētem patrisfamilias. » B. Virgo ergo est fons, ex quo manavit fluvius, id est Christus irrigans torrentem funium et spinarum, id est peccatorum et vitiorum nostrorum.

Hinc mystice Nazianzenus loco citato, per hunc fontem accipit baptismum; S. Hieronymus hic gratiam Spiritus Sancti, que a Deo promanans, ex terra cordis spinas vitiorum evellit, et pro eis virtutes quasi arbores fructiferas inserit, ut spinas nostras ait S. Hieronymus: « et vitia atque peccata, que nullam frugem habere justitiæ, commulent in Domini novalia, et ariditatem nostram rigent aquis largissimis, et pro spinis et veribus flores virtutum multiplices germinemus, et in eo loco ubi quondam fornicatus est Israel, et inititatus est Beelphegor (deo obsecratis) lilia castitatis, et rose pudoris ac virginitatis exuberent. » Sic et Remigius, Hugo, Arias.

Unde Hugo Victorinus: « Torrens, ait, spinarum est impetus, fervor et crudelitas gentium. Porro fons de domo egressus torrentem spinarum rigavit, quando per Apo-tolos et eorum successores Evangelica doctrina gentium populum a crudelitate convertit, fide initiavit, et ad baptismi gratiam perduxit.

Quæres cur *Settim* significet locum Beatorum

Respondeo, primo, quia in *Settim* fuit ultima mansio Hebraeorum in deserto, *Numer.* xxxiii, 49, ubi *Settim* vocatur Abetsaim, ex qua proxime ingressi sunt Hebraei in terram promissam. Unde in eam ex *Settim* exploratores misit Josue, cap. ii, 1. Sicut ergo terra promissa typus erat caeli, sic et ei vicinum *Settim*.

Secundo, quia in *Settim*, ut patet *Numer.* xxv, 1, Israel benedictus fuit a Deo per Balaam, magnificis multisque benedictionibus, que recensentur, *Numer.* xxii et xxiv, qui fuit typus, simili modo Sanctos in caelis benedicendos a Deo omni benedictione caelesti.

Tertio, quia Balaam, *Numer.* xxiv, 3, inter alias benedictiones, quas Deo afflatus Israeli imprecat, affert hæc: « Quam pulchra tabernacula tua Jacob, et tentoria tua Israel! ut valles nemo-rose, ut horti juxta fluvios irrigui, ut tabernacula que fixit Dominus, quasi cedri prope aquas. Fluet aqua de situla ejus, et semen illius erit in vgas multas. » Que optime conveniunt mystico israeli et *Settim*, id est ecclesiis et caelo, eoque videtur hic alludere Joel, dum ait: « Per omnes rivos Jude ibunt aque, et fons de domo Domini egrediatur, et irrigabit torrentem spinarum, » hebraice *settim*. S. Gregentius Archiepiscopus Thephrensis, *Disputat. cum Herbano Judæo*, tom. IV *Vitios.* SS. *Patrum*, legit: *Torrentem jacuarum*; et per fontem hunc accipit « inenarrabile illud gaudium et lætitiā inexplicabilem, et fruitionem, et odoris suavitate Spiritus Sancti, que ex ipso prelorente Deo ineffabiliter et perenniter manat, et rigabit sanctorum agmina, et corporum tremenda illa et incomparabili suavitate implebit. » Hæc comparantur junis; quia sicut mei, utpote sicut et fungosi, sitiunt et bibunt aquam copiosam; ita Sancti sitiunt et bibunt pelagus divinæ voluptatis, juxta illud: « Torrente voluptatis tue potabis eos. »

Quarto, ligna *settim* impudibilia significant corpora Beatorum impassibilia. Rursum, sicut arca et tabernaculum compacta erant ex tabulis settim; sic Ecclesia caelestis compaginabitur ex sanctis et electis Dei: arca enim existens in Sancto sanctorum, habens super se propitiatorium quasi thronum Dei, et utrinque Cherubim, Ecclesia caelestis typum gessit.

Quinto, in *Settim* Phinees suo zelo occidens fornicantes, placavit Deum, expiavit scelus populi, et maledictionem plagamque ei a Deo immissam verit in benedictionem, *Numer.* xxv, 7. Ita Christi zelus, quo abolivit peccatum, et ab eo solus expiavit, in caelo *settim*, id est spinas mortalitatis, et maledictionem laborum et dolorum, a Deo Adæ et posteris inflatam, *Genes.* iii, 18, convertit in benedictionem gaudiorum et bonorum omnium.

Sexto, in *Settim* Balaam dixit et prædixit de Israele: « Orietur stella ex Jacob. » Stella est Christus, qui licet corporaliter ortus et natus sit

ex Jacobois, sive Israelitis in Bethlehem, tamen spiritualiter et gloriose oriatur ex eis, imo non eis post resurrectionem, quasi sol in caelo, illuminans et beans omnes veros Israelitas: stella enim proprius locus est caeli, non terra.

Denique juxta *Settim*, puta in Gades, Moses a petra elicuit fontem aquarum decurrentem in solitudinem, forte per *Settim*, *Numer.* xx, 11. Hoc sum, *Numer.* xxi, 17, Deus dedit Mosi et Hebraeis puteum aquarum, cui ipsi accurrerunt: « Accendat puteus, puteus quem foderunt principes, et paraverunt duces multitudinis in datore factis, et in haculis suis. » Ad hæc loca et aquas hæc videtur alludere hic Joel in hisce rivis Jude, ut fonte Dei irrigante *Settim*; presertim quia Chaldeus et alii censent petram illam Moysi, ejusque fontem aquarum comitatum fuisse Hebraeos per *Settim*, aliisque deserti loca, illudque velle Apostolum, 1 *Cor.* x, 4, cum ait: « Bibebant autem de spiritali consequente eos petra. » Vide dicta *Numer.* xxi, 49. Pari enim modo fons ille aquarum viventium ubique immoderat Beatos in caelo empyreo.

19. EGYPUS IN DESOLATIONEM ERIT, ET JUDEA IN DESERTO PERDITIONIS. — Nominat *Aegyptum*, quia ipsa superstitiosus et idololatriæ fuit inventrix et magistra, ideoque Judæis et animo infestis, et exemplo ac vicinia sua noxia, utpote pollicent eos ad suum Apim: hunc cum Jeroboam expressit vitulis aureis, quos in Dan et Bethel erexit, populoque quasi numina adorandos proposuit. Nominat *Idumæam*, quia perpetuo fuit amica et hostis populo Dei, scilicet Judæorum. Unde Edom vel Idumæa hebraice idem est quod terræ et eruenta: Misraim, id est Aegyptus, idem est quod angustians, coercens, tribulans, ait S. Hieronymus; sed sub his per synecdochem ceteras gentes idololatrias, infideles et impias intelligit, q. d. Aegypti, Idumæi, et eis in impietate similes ceteræ gentes perdunt, earumque regiones tot peccatis pollute desolabuntur, atque ipsi ibunt in tartara in die judicii, cum Judæi, id est fideles confitentis et laudantes Deum, salvabuntur, ibuntque in Sion caelestem.

20. JUDEA IN ÆTERNUM HABITABITUR. — Patet hoc de terrena Judea: ut voluit Judæi, non intelligi. Nam hæc in fine mundi pariter suum habebit finem, et quia S. Scriptura promittit Judæis, æque ac aliis gentibus, post hanc vitam, et post resurrectionem in fine mundi regnum æternum et gloriosum in caelis. Ergo necesse est hæc accipere de Judea et Jerusalem caelesti, ut pluribus ostendit vers. 17. Caelum ergo empyreum dicitur Judea, quia est confessio et laus Dei, quia in eo jugiter Sancti Deum laudant laudabuntque in æternum; et, ut ait Tobias cap. xiii, 22: « Per vios ejus alleluia cantabitur. » Et Psaltes, *Psalms.* lxxxiii, 5: « Beati qui habitant in domo tua, Domine: in secula seculorum laudabunt te. » Hoc enim est otiosum eorum negotium, et negotiosum otium.

Idem cœlum, vel potius pars et civitas coli, in qua simul quasi cives degent Beati, fruente Deo et Christo, vocatur Jerusalem, id est visio pacis, id est possessio honorum omnium, totiusque æternitatis, quin et ipsius Dei ac sanctissimæ Trinitatis: hæc enim erit sors et hereditas æterna Sanctorum. Ibi enim Deus erit omnia in omnibus, juxta illud Sapientis :

Te cernere finis,
Principium, rector, dux, semita, terminus idem.

Tropologicè Hugo Victorinus : « Judea, inquit, et Jerusalem in æternum habitabunt; Judea confessio, Jerusalem dicitur pacis visio. Mens enim devota et perfecta, vel ad sui descendens cognitionem delicta confitetur Deo per humilitationis compunctionis; vel ad Dei ascendens cognitionem, per gratiam contemplationis sublimatur ad visionem pacis; et tunc in voce exultationis et confessionis sonus in ea fit epulantis : nunquam fidelis anima deserit Judæam, quia vel compuncta confitetur scelera, vel devota gratias agit propter gratie munera, vel sublimata cruciat hymnum recipiens præmia. »

21. Et mundabo sanguinem eorum, quem (male Complutensis legit, quos) non mundaveram. — Rabbi, ut R. Abraham et R. Kimchi, ex Hebræo sic vertunt et explicant, « et mundabo, » id est spoliabo Ægyptios suis opibus, easque dabo Judæis in adventu Messie : at « sanguinem eorum (ab eis injuste in Judæa effusum) non mundabo, » g. d. Non condonabo eis cædes et strages Judæis illatas, sed ob eas illos morte puniam. Verum libula et torta est hæc versio et explicatio. Nam « sanguinem eorum » pertinet ad mundabo, quod præcessit, non ad non mundabo, quod sequitur. Ergo supplendum est in Hebræo de more relativum אשר אשר, id est quem, sicque cum Nostro verendum : Et mundabo sanguinem eorum (puta Judæorum et Hierosolymitanorum, de quibus proximo fuit sermo, id est fidelium et electorum meorum), quem non mundavi.

Jam tripliciter id exponi potest. Primo, g. d. Sanguinem, id est homicidia, et quævis alia scelera (horum enim symbolum in Scriptura est sanguis) quæ ante passionem Christi, et ante adventum Spiritus Sancti non mundavi, eo adveniente in Pentecoste emundabo : lustrationes enim et ceremonie veteris Testamenti corpus tantum abluebant, et conscientiam non emundabant, Hebr. ix, 9. Ita S. Hieronymus et Arias, qui putant Joëlem redire ad effusionem Spiritus Sancti, de qua dixit cap. ii, 28; aut, Haymo, g. d. Peccata quæ electi in hac vita perpetrarunt, nec plene emendarunt, ego in morte, vel post mortem in Purgatorio expiabo, ut mundati cœlum ingredi possint. Aut, ut Ribera, g. d. Auferam peccata, et penam sanguinis Christi et Apostolorum a Judæis, quem ipsi olim sibi imprecari sunt, di-

centes : « Sanguis ejus super nos et super filios nostros; » nam sub diem iudicii convertentur Judæi ad Christum.

Secundo et melius, Lyranus et Diorysius : « Mundabo, » id est, mundum declarabo sanguinem servorum meorum, ab Ægyptiis et Idumæis, aliisque tyrannis quasi immundum, et reum damnatum et effusum, quod antea non declaravi. Hebræum enim נִקְּוָה nika, significat mundare, innocentem declarare, absolvere et eximere. Unde Marinus in Lexico hunc locum ita vertit : Absolvam sanguinem quem non absolvam; Syrus et Arabicus uterque : Uleiscar sanguinem eorum, et non parcam; qui enim non absolvit reum, et non parcat, si sit iudex, uti hie est.

Tertio et genuine, g. d. In die iudicii « mundabo, » id est ulciscar sanguinem fidelium meorum injuste ab Ægyptiis aliisque impiis effusum, quem antea non sum ultus : quo facto « Dominus, » Christus, « commorabitur, » et gloriose cum suis fidelibus regnabit perpetim in « Sion » cœlesti. Unde Chaldaeus, Septuaginta, Syrus et Arabicus uterque pro mundabo vertunt, vindicabo. Hanc enim vindictam petunt anime Sanctorum dicentes : « Usquequo, Domine, sanctus et verus, non iudicas et vindicas sanguinem nostrum, » Apocal. vi, 10. Ita S. Hieronymus, Theodoretus, Remigius, Hugo et a Castro. Plane enim respicit ad sanguinem de quo paulo ante dixit : « Pro eo quod inique egerint (Ægyptii et Idumæi) in filios Juda, et effuderint sanguinem innocentem in terra sua. » Nec mireris mundare sanguinem significare vindicare sanguinem. Nam phrasi Scripturæ, terra recipiens sanguinem innocentem et injuste effusum, eo ipso censetur pollui fierique immunda, a qua pollutione et immunditie mundatur et expiatur, dum a iudice et vindice puniuntur et plectuntur homicide qui eum effuderunt, ut patet Psalm. cv, 38 : « Infecta est terra in sanguinibus. » Jerem. ii, 34 : « In alis tuis inventus est sanguis animarum pauperum, » g. d. Ob sanguinem fuscum immunda es, ergo per vindictam emundabo te. Sic Salomon ait Banai, III Reg. ii, 31 : « Amovebis sanguinem innocentem, qui effusus est a Joab, a me, et a domo patris mei; amovebis, vindicando ejus homicidia, quibus occidit Abner et Amasam, eumque pari modo occidendo. Ezechiel vii, 23 : « Terra plena est iudicio, » id est reata a sanguine. » Isaie xxvi, 21 : « Ecce enim Dominus egredietur de loco suo, ut visitet iniquitatem habitatoris terræ contra eum : et revelabit terra sanguinem suum, et non operiet ultra interfectos suos, » ad quem locum videtur alludere hic Joel : idem enim dicit. Hæc de causa jubebat Deus Judæis, ut, invento cadavere alicujus occisi, magistratus urbis vicinæ pro expiatione terræ offerret vitulum, Deuter. xxi, 3. Vide ibi dicta. Clarissime vero Ezechiel, cap. xxiv, 6 : « Ve, ait, civitati sanguinum ! etc. Sanguis enim ejus in medio ejus est, super limpidi-

simam petram effudit illum, etc. : Ut superinducere indignationem meam, et vindicta ulciscerem : dædi sanguinem ejus super petram limpissimam, ne operiretur. » Quod explicans versu 13 : « Immunditia, ait, tua execrabilis, quia mundare te volui, et non es mundata a sordibus tuis, sed nec mundaberis prius, donec quiescere faciam indignationem meam in te, » donec scilicet vindictam exeram in te; vindicta ergo sanguinis et scelerum est eorumdem emundatio et expurgatio.

Dices : Hoc sensu potius mundatur terra, quam sanguis innocentium in terram effusus. Respondeo utrumque mundari. Nam sicut terra excipiens sanguinem injuste effusum censetur polluta, ita pariter sanguis ipse injusta et impia hæc sui effusione censetur violatus, maculatus et pollutus, tum quia vis ei facta est, et injuria ac læsio illata; tum quia maculam nominis et famæ apud homines incurrit : damnatus enim et effusus est quasi noxius et reus : unde talem eum homines estimarunt. Jam per vindictam utraque hæc macula tollitur; nam et injuria talione sarcitur, et infamia tollitur vindicta, qua declaratur ejus innocentia hoc ipso, quo Deus juste eum vindicat. Hæc enim vindicta Deus declarat nocentes esse eos qui eum effuderunt, ac consequenter ipsum fuisse innocentem, et injuste ab eis effusum.

Notet hoc principes et iudices, scilicet se dum puniunt homicidas et sones, emundare sanguinem innocentium qui clamant vindictam in cœlum, ac simul expiare terram suam eo pollutam, ejusque vindictam divinam a suo capite et domo avertere. Ad hæc se, innocentibus occisis, quasi Manibus justa persolvere et parentare, ac divinæ

justitiæ et vindictæ placabilem et gratissimam hostiam offerre. Denique se imitari, imo prævenire iudicium rigidum Christi, quo omnes omnino sones plectet in valle Josaphat. Porro cogitent se non tantum sanguinem fuscum, sed et fundendum emundari; dum enim homicidas plectunt, terrent maleficos, eorumque audaciam, iras et rixas frenant, itaque multas multorum credes inhibent. Nam, ut ait Apostolus : « Magistratus non sine causa gladium portat : Dei enim minister est, vindex in iram ei qui malum agit, » Rom. xiii, 4. Meminerint oraculi divini intentati Achab regi : « Quia dimisisti virum dignum morte (Benadad regem Syriæ, homicidam et hostem Israelis) de manu tua, erit anima tua pro anima ejus, et populus tuus pro populo ejus, » III Reg. xx, 42. Quippe, ut ait Seneca : « Delictorum impunitas homines audaciores facit ad malum; » et ut Cicero, lib. III Offic. : « Impunitas peccandi maxima est illecebra; » veterem enim ferendo injuriam, invitas novam. Quocirca Socrates apud Platonem, lib. II De Legibus, assertit « civitates optime gubernari, cum injusti dant penas. » Idem dixit Solon, teste Cicero, ad Brutum; Theophrastus apud Stobæum, cap. xli, rogatus quidnam vitam humanam conservaret, respondit : « Beneficentia, honor et poena. » Lycurgus apud Cicero, loco citato, censet Spartam omnesque respublicas stare poena et premio. Quin et Democritus duos tantum deos credit, penam et beneficium, ait Plinius, lib. II, cap. xvii. Modestus Pius IV Pontifex emblema habuit laurum et virgam, hoc lemmata : « Poena et præmium. » Denique Sapiens cap. xiv, 7 : « Benedictum, ait, est lignum, per quod fit justitia. »

Vindicta
expiatur
terra, et
sanguis
innocens
effunditur.